

Gyvybės vertės literatūroje

Literatūros ir gyvybės sampratos ryšys nulemtas dar Biblijos, pradžių pradžios žodžio ir pirmąją epochą – nuo raštijos pradžioje pastebimo donelaičio gyvybės džiaugsmo iki katastrofų laikotarpio pakreiptos būties koncepcijos, iki Nyčės raginimo sąmoningai statyti namus ant Vezuvijaus ir siųsti laivus į nežinomas marias. Kartu požiūris į gyvybę yra ir asmeninės kūrėjo filosofijos išraiška. Gyvybės elementas savitai išplėtotas totalitarinio režimo aukos Balio Sruogos ir pasaulinio lygio poeto Česlovo Milošo kūryboje.

XX a. vidurio* lietuvių rašytojas, profesorius Balys Sruoga memuariniame romane „Dievų miškas“ atskleidžia žmogaus gyvybės ir humanizmo santykį. Su gyvybės trapumu grėsmės akivaizdoje susijusi neišvengiama egzistencinė krizė – ar stengtis bet kokia kaina išsaugoti gyvybę, nepaisant humanizmo, ar suvokti absurda ir išlikti žmogumi, paaukojant gyvybę? Romanas, liudijantis nacių koncentracijos stovyklos realybę, paremtas autoriaus biografija – žlugus okupantų viltims Lietuvoje įkurti SS legioną, 1943 m. Balys Sruoga buvo suimtas ir išvežtas į Štuthofio koncentracijos lagerį kaip vienas iš įkaitų. Kraupūs išgyvenimai, rašytojui grįžus į Lietuvą, vos per porą mėnesių buvo suguldyti į memuarų knygą, tačiau ji buvo išspausdinta tik praėjus dešimčiai metų po B. Sruogos mirties, nes baimintis, kad nacių lagerin patekusio žmogaus patirtis primins sovietinių tremtinių likimus. Romane, konstruojamame iš beveik savarankiškų skyrių, vienijamų erdvėlaikio ir naratoriaus, ypač ryškus triuškinantis paniekos gyvybei pajautimas. Mirties stovykloje mėgaujama žudymu ir luošimu. Iškreiptą esesininkų, įkūnijančių visą totalitarinę sistemą, moralę liudija žudymo būdai. Jų yra ir labai rafinuotų – mirtininkas pasitinkamas mediko chalatu vilkinčio karininko, palydimas į specialią būdelę neva ūgio ir svorio pamatuoti ir nušaukiamas pro tam įtaisyta angą. Kaliniui suteikiama gyvybės išsaugojimo viltis, iš kurios makabriškai pasityčiojama. „Dievų miško“ pasakotojas pripažįsta, kad ir kalinių prižiūrėtojai kadaise buvo žmonės, bet nuolatine įtampa, pavojus, baimė pavertė juos žvėrimis, instinktyviai kovojančiais dėl būvio. Būtent toks nužmogėjimas, humanizmo pamynimas parodomas kaip žymiai pavojingesnė grėsmė nei fizinė mirtis, gyvybės praradimas. Tai suvokdamas, romano pasakotojas renkasi išsaugoti žmoniškumą. Humanizmą, intelektą, aukštą dvasinę kultūrą indikuoja ironija bei erudicija. Lygindamas rėkiantį esesininką su slibinu iš vokiškos operos „Siegfrieda“, apmąstydamas baroko smukimą į baraką, pasakotojas parodo savo egzistencinę poziciją gyvybės efemerškumo akivaizdoje – sąmoningai priešintis žmoniškumo praradimui. Vartojant ekstradiegetinį-homodiegetinį* naratoriaus tipą, lagerio realybę perteikiama subjektyviai, tačiau ironija padeda išvengti jausmingumo, kuriamas groteskiškas vaizdas, sukrečiantis skaitytoją labiau nei tradicinis realistinis pasakojimas. Balio Sruogos „Dievų miškas“, anot literatūrologo Vytauto Kubiliaus, „unikalus daugiasluoksnis dokumentiškumo ir grotesko poetikos lydinys“, kelia idėją, kad tik puoselėjant kultūrą galima išsaugoti žmoniškumą, net ir kai gyvybė praranda vertę. Tik toks sizifiškas kultūros priešpastatymas žmogaus gyvybės trapumui Sruogai yra prasmingas.

Kiek kitokia forma katastrofų laikotarpiu nusitrynusi riba tarp gyvybės ir mirties vaizduojama Česlovo Milošo, iš Lietuvos kilusio Nobelio premijos laureato, poezijoje. Eilėraštyje „Campo di Fiori“ gyvybės triumfas iškeliamas kaip žmogaus prigimties bruožas, užgožiantis istorinę atmintį bei praradimus. Kaip ir Sruogos pasakotojas, Milošo lyrinis subjektas apmąsto individo gyvybės vertę, susidūręs su istorinių procesų galybe. Poeto, jungusio lietuvių ir lenkų kultūras, vadinusio save paskutiniu LDK piliečiu, kūrinys – ne tik tiesioginė reakcija į istorinę realybę, bet ir žmogaus prigimtinio abejingumo išraiška. Milošas kuria spalvingą, intensyvią Romos Campo di Fiori („Gėlių lauko“) aikštės vaizdą – alyvų, citrinų kraičių, vyno, moliuskų įvaizdžiai ir akcentuojama šių gėrybių gausa įkūnija gyvybės džiaugsmą. Jis tik akimirksniu nuslopsta. Ant laužo sudeginus astronomą Giordano Bruno – „o vos užgesus liepsnai / Vėl pilnos bus tavernos.“ Šis romėnų abejingumas gyvybei gretinamas su Varšuvos žmonių linksminimusi karuselėje, pastatytoje prie pat geto sienos, už kurios vykusį žydų sukilimą naciai žiauriai numalšino – visas getas buvo sudegintas. Vėjui vis dar nešant pelenus iš žudynių vietos, tęsiasi gyvenimo šventė – karuselė sukasi, kaip kadaise Romoje toliau šurmuliavo Campo di Fiori aikštė. Žiedinė kompozicija paremta eilėraščio struktūra sudaro tęstinumo įspūdį ir paryškina poeto idėją – žmogaus prigimties linkusi užmiršti skaudžias patirtis, savo gyvybę žmogus linkęs laikyti vertesne už kitų, todėl klaidos kartojamos.

Nors gyvybė – prigimtine žmogaus duotybe, istorinių įvykių galia ir paties žmogaus dvilypumas skatino kūrėjus analizuoti gyvybės menkumą ir abejingumą jai. B. Sruogos „Dievų miške“ antagonistine jėga tampa gaivališkas mirties artumas, o Č. Milošo poezijoje – egocentiškas visuomenės vitališkumas, tačiau abiejų autorių kūrybą galima laikyti susidūrimo su individo gyvybės bevertiškumu aktais. Modernėjant literatūrai, būtis tapo neatsiejama nuo sąmoningumo, gyvybė – nuo įsipareigojimo ginti žmoniškumą.

*Žvaigždute pažymėti nedideli turinio trūkumai.